

SPAUDOS TEKSTŲ HETEROGENIŠKUMAS FUNKCINIŲ STILIŲ SANDŪROS ASPEKTU

Aurelija Leonavičienė

Vokiečių ir prancūzų filologijos katedra
Vytauto Didžiojo universitetas
Donelaičio 52, LT-3000, Kaunas
Tel.: +370 37 327837
El. paštas: aurelija_leonaviciene@fc.vdu.lt

Kalbų katedra
Lietuvos veterinarijos akademija
Tilžės 18, LT-3000, Kaunas
Tel.: +370 37 363504

Kiekviena konkretaus laikotarpio visuomenė nustato skirtingų žanrų tekstų rašymo tradicijas, atrinka jai svarbius dalykus, pasitelkia įvairias procedūras. Vienos iš jų, pasak šiuolaikinio prancūzų mąstytojo M. Foucault, yra pašalinimo arba draudimo procedūros, kuriomis nustatoma, ką galima rašyti arba sakyti, ko nevalia kalbėti tam tikromis aplinkybėmis (1998, 7). Kitos procedūros reguliuoja priešingus – integravimo į tekstą dalykus. Į šių tekstų kūrimo erdvę įeina ir kito kalbos persakymo fenomenas. Kiekvienas tekstas įeina į buvusių ir esamų tekstų kontekstą, jo autorius sąmoningai ar nesąmoningai atkartoja kito teksto, kito autoriaus mintis, žodžius. Anot M. Bachtino, bet kuris tekstas užmezga dialogą, polemiką su ankstesniais ir būsimais tektais (1978, 105), tad nerasime tokio, kuriame vienaip ar kitaip nebūtų persakyta kito kalba.

Įvestos į tekstą kito kalbos žymėtosios ir nežymėtosios heterogeninės formos (citasos, tiesioginė kalba, netiesioginė kalba, laisvai persakyta netiesioginė kalba, aliuzija, ironija, parodija ir kt.) keičia tekstų raišką, papildo teksto autoriaus kalbą naujais, originaliais bruožais. Itin gausus šių heterogeninių formų vartojimas dabartinėje spaudoje virsta tam tikra žanrine norma, tekstai tampa ištiesai heterogeniniais, jais perteikiamos naujos spaudos kalbos ir kartu kai kurios šiuolaikinės visuomenės raidos tendencijos. Todėl neatsitiktinai įvairių šalių lingvistai (J. Authier-Revuz, D. Maingueneau, J.M. Adam ir kt. (Prancūzija), L. Rosier, I. Evrard (Belgija), U. Tuomarla (Suomija), C.-U. Lorda (Ispanija), Meteva E. (Bulgarija) ir kt.) daug dėmesio skiria šiai spaudos tekstų heterogeniškumo temai, nagrinėja atskiras jo formas, funkcijas ir pan. Lietuvoje ši spaudos tekstų problematika iki šiol menkai tyrinėta, kai kurie lietuvių ir prancūzų spaudos tekstų heterogeniškumo intertekstiniai ir lingvistiniai klausimai aptarti S.M. Liberienės (2003) ir A. Leonavičienės (2003, 2004) darbuose. Tačiau iki šiol lietuvių ir prancūzų spaudos tipografiškai žymėtosios heterogeninės formos ir aplinkinis tekstas nėra lyginti funkcinių stilių aspektu, todėl šiame straipsnyje nagrinėjama tema yra nauja ir aktuali.

Šio darbo tyrimo objektas yra viena iš dažniausių spaudoje tipografiškai žymėtųjų heterogeninių formų – tiesioginė kalba. Įvesta į tekstą tipografiškai išskirta, semantiškai ir sintaksiškai auto-

nomiška tiesioginė kalba perteikia autentišką kito kalbą. Šis požymis leidžia tiesiogine kalba persakyti bet kurio stiliaus kito kalbą, taigi – ir šnekamojo. Pastaruoju stiliumi autentiškai persakytą tiesioginę kalbą rodo leksinių, morfologinių, sintaksinių kalbos požymių deriniai (leksiniai tiesioginės kalbos ypatumai straipsnio autorės išsamiau aptarti 2004, 149-166). Šios analizės tikslas – ištirti publicistinio ir šnekamojo funkcinių stilių sandūros sintaksinius požymius (detalesiau nagrinėti vieną iš sintaksinių aspektų – funkcinį, arba komunikacinę paskirties, sakinių tipų raišką ir pasiskirstymą) lietuvių ir prancūzų informacijos ir komentaro žanrų politinėje spaudoje vartojant šnekamojo stiliaus (neretai žemojo tono) tiesioginę kalbą, bei nustatyti šiuo reiškiniu perteikiamas spaudos kalbos tendencijas. Darbo medžiaga – specialusis lyginamasis tekstynas, sudarytas iš 2001-2004 metų laikotarpio “Lietuvos ryto”, “Lietuvos žinių”, “Libération”, “Le monde” informacijos ir komentaro žanrų politinių straipsnių, remiantis reprezentatyvumo, teminio ir probleminio panašumo, pragmatiskumo kriterijais, kurio apimtis – daugiau kaip 1 000 000 žodžių. Atliekant kalbinę analizę taikomi aprašomasis analitinis, lyginamasis, tekstynų lingvistikos ir kompiuterinės analizės metodai.

1. Funkcinių sakinių tipų bendroji apžvalga

Šiame darbe specialiojo lyginamojo tekstyno informacijos ir komentaro žanrų politinės spaudos tiesioginės šnekamojo stiliaus kalbos sakinius nagrinėjame kokybiniu lingvistiniu aspektu ir siejame su kiekybiniais vartojimo rodikliais. Kaip minėta, stilių sandūros problemai tirti pasirinktas vienas iš sintaksinės analizės aspektų – funkciniai, arba komunikacinės paskirties, sakinių tipai. Sintaksės moksle funkcinių sakinių tipų skirstymas remiamis pagrindinėmis kalbos funkcijomis, tad “jų lemiami sakinių tipai laikomi funkciniais sakinių tipais” (Labutis 2002, 110). Ne viename lingvistikos darbe jie dar vadinami modaliniais sakinių tipais (Balkevičius 1963, 148; Ambrasas ir kt. 1996, 573; *les modalités de la phrase* – Maingueneau 1994, 45-46; Fromilhague, Sancier-Chateau 1996, 79). Pagrindiniai sakinių tipai skiriami pagal ryšį su bendriausiomis kalbos funkcijomis ir remiantis skirtingomis priešpriešomis. Nors kalbininkų interpretacijos skiriasi, tačiau daugiausiai aptariami tie patys funkciniai sakinių tipai. Straipsnyje aptardami lietuvių kalbos sakinius daugiau remiamės V. Labučio ir V. Ambraso pateiktomis klasifikacijomis, kuriose: 1) pagal pagrindinę komunikacinę kalbos funkciją sakiniai skiriami į *konstatuojamuosius* (pagal V. Ambrą, juos atitinka tiesioginiai ir skatinamieji) ir *klausiamuosius*; 2) pagal kalbos atliekamą poveikio kam nors funkciją, konstatuojamieji dar skiriami į *skatinamuosius* ir *neskatinamuosius*; 3) skatinamieji savo ruožtu pagal aktyvų arba pasyvų skatinimą skiriami į *liepiamuosius* ir *geidžiamuosius* (optatyvinius) sakinius; 4) pagal jausminių krūvių ir emocijų reiškimą sakiniai klasifikuojami į *šaukiamuosius* ir *nešaukiamuosius*; 5) pagal teigimo arba neigimo gramatinės raiškos būdą ir priešpriešą – į *teigiamuosius* ir *neigiamuosius* sakinius. Panašų sakinių skirstymą pateikia ir prancūzų kalbos sintaksės tyrėjai. Lingvistas D. Maingueneau, aptardamas modalinius sakinių tipus ir jų raišką (1994, 45-64), skiria: 1) *tvirtinamuosius sakinius* (*phrase assertive*), kurie iš esmės atitinka lietuvių sintaksės darbuose minimus konstatuojamuosius arba tiesioginius sakinius; 2) *klausiamuosius sakinius* (*phrase interrogative*); 3) *imperatyvinius* arba *liepiamuosius* sakinius (*phrase impérative*); 4) *šaukiamuosius* sakinius (*phrase exclamative*) ir 5) *neigiamuosius* sakinius (*phrase négative*). Kadangi lietuvių ir prancūzų kalbų funkcinės paskirties sakinių tipų klasifikacija yra panaši, ja remiantis galima nagrinėti sintaksinę sakinių raišką specialiojo lyginamojo tekstyno tiesioginėje šnekamojo stiliaus kalboje, autentiškai persakytoje informacijos ir komentaro žanrų publicistinio stiliaus žinia, pagal įvairias jau minėtas priešpriešas skiriami sakinių tipai nėra vienodai stilis-

tiškai žymėti. Šnekamajame stiliuje, skirtingai nei informacijos ir komentaro žanrų politinėje publicistikoje, tikėtinai dažnesni *klausiamieji*, *skatinamieji* (iš jų ypač *liepiamieji*), *šaukiamieji*, *neigiamieji* sakiniai. Didelė jų gausa, tam tikri raiškos ypatumai leidžia juos laikyti šnekamojo stiliaus žymėtoju sintaksiniu inventoriumi.

2. Tiesioginės šnekamojo stiliaus kalbos funkcinių sakinių tipų raiškos ypatumai ir pasiskirstymas

Sudarius specialiojo lyginamojo teksto keturių spaudos leidinių tiriamąsias imtis (maždaug po 142 000 žodžių), po to iš jų atskyrus žurnalisto kalbą ir tiesioginę šnekamojo stiliaus kalbą, atlikta aštuonių gautų mažesnių imčių kompiuterinė statistinė analizė. Nustatyta, kad „Libération“ leidinio pradinėje imtyje yra 82 085 žodžių žurnalisto kalbos ir 10 471 žodžių tiesioginės šnekamosios kalbos, „Le monde“ atitinkamai – 78 847 žodžių ir 6 559 žodžių, „Lietuvos ryto“ – 91 479 žodžių ir 5 159 žodžių, „Lietuvos žinių“ – 93 754 žodžių ir 2 529 žodžių. Nors šių imčių dydžiai nevienodi ir metodologiškai nėra lygintini, tačiau jais remiantis apskaičiuoti santykiniai dydžiai gali būti lyginami. Nustatyta, kad „Libération“ visoje tiriamojame imtyje tiesioginės šnekamojo stiliaus kalbos žodžiai sudaro 7,35%, „Le monde“ – 4,6%, „Lietuvos ryto“ – 3,6%, „Lietuvos žinių“ – 1,78%.

Analizuojant tiriamojo teksto („Lietuvos ryto“, „Lietuvos žinių“, „Libération“, „Le monde“) imtis matyti, kad visose dažniausiai vartojami **konstatuojamieji** arba **tiesioginiai sakiniai**: jų gausu tiesioginėje šnekamojoje kalboje, o politinės informacijos ir komentaro žanrų žurnalisto kalboje jie visiškai dominuoja. Tokiais sakiniais paprastai kas nors pranešama, skelbiama, pateikiama informacija, nusakomi ir apibūdinami įvykiai, reiškiniai ir pan., jų intonacija rami, tariant balsas pakeliamas ties reikšmingiausiu žodžiu. Šių sakinių branduolį lietuvių ir prancūzų kalbose daugiausia sudaro veiksmažodžių tiesioginės, netiesioginės (prancūzų kalboje – *le passif*), tariamosios (prancūzų kalboje – *le conditionnel*) nuosakų formos. Kadangi stilius, postilis ir žanras lemia kalbos priemonių parinkimą, tai pagal komunikacinę paskirtį konstatuojamieji arba tiesioginiai sakiniai geriausiai atitinka politinės spaudos informacijos ir komentaro žanrų reikalavimus, juose gerokai dažniau vartojami nei kitų tipų sakiniai. Nemažai konstatuojamųjų sakinių yra ir teksto tiesioginėje šnekamojoje kalboje. Jie nelaikytini kurio nors stiliaus išskirtine ypatybe ir traktuojami kaip stilistiškai neutralūs, nežymėtieji sintaksiniai elementai.

Lyginant aptartų žanrų politinį publicistinį ir tiesioginės kalbos šnekamąjį stilius, kiek kitaip interpretuoti likusių funkcinių tipų sakiniai. **Klausiamieji**, **skatinamieji**, **šaukiamieji** sakiniai kalbai suteikia gyvumo, ekspresyvumo. Labai ekspresyviai iš jų laikytini skatinamieji (ypač liepiamieji), dažnai tariami šaukiamąja intonacija, ir šaukiamieji sakiniai. Jų daug rasta visų tiriamųjų leidinių tiesioginėje kalboje, turinčioje „šnekiškumo“ požymių: (1) *Ateikite čia, kur ten numas-katavot!* („Lietuvos ryto“ liepiamasis sakiny); (2) *Ne demandez pas ce que l'Europe vous apporter, allez simplement voter!* / (3) *Oui, les Américains, tout ca est de leur faute, qu'ils partent!* („Libération“ liepiamieji sakiniai); (4) *Po velnių, kagi čia darai!*? („Lietuvos žinių“ šaukiamasis sakiny); (5) *Quel gâchis!* / (6) *Jamais!* / (7) *Qu'il crève!* / (8) *Ici, quand ça crise, c'est la cour des miracles!* / ir kt. („Le monde“ šaukiamieji sakiniai).

Straiptnyje pateikti ir kiti tekстыne rasti pavyzdžiai rodo, kad aktyvaus skatinimo arba liepiamųjų sakinių bazine forma daugiausia eina liepiamoji nuosaka. Ja reiškiamas pokalbio dalyvio raginimas, skatinimas, draudimas ar kt., kurie priklauso nuo šnekos situacijos ir konteksto bei rodo esant tiesioginį kalbėtojo kontaktą su pašnekovu. Tokių sakinių vartojimas suteikia šnekai ekspresyvumo, dialogiškumo – šnekamojo stiliaus požymių. Be to liepiamoji nuosaka kartais nereikia

liepimo, kai ji vartojama geidžiamuosiuose sakiniuose. Lietuvių ir prancūzų tekstų tiesioginėje kalboje rasta sakinių, kuriuose ji perteikia tam tikrą kalbėtojo ir adresato santykių artumą, šnekos familiarumą: (9) *Nebijokit, mes ne tokie kvailli – suprantam.* / (10) *Baikit bajerius.* / (11) *Klausyk, kur tai matyta.* (“Lietuvos žinios”). Prancūzų dienraščių tiesioginės kalbos liepiamuosiuose sakiniuose (*phrase impérative*) familiarų šnekamųjų stilių rodo liepiamosios nuosakos vartojimas kartu su žodžiais *voir, donc*, ar net *donc voir: dis donc; viens donc; regarde donc; dis-moi donc voir; montre donc* ir t. t. Familiarumo suteikiančių stilistinių skatinamųjų (prancūzų kalbos – liepiamųjų) sakinių ypatybių neaptikta “Libération”, “Le monde”, “Lietuvos ryto”, “Lietuvos žinių” žurnalistų kalboje, joje apskritai mažai vartojama skatinamųjų, šaukiamųjų ir klausiamųjų sakinių.

Spontaniškoje šnekamojo stiliaus, ypač familiarioje, kalboje paprastai gausu sušukimų. Šaukiamaisiais sakiniais, turinčiais padidintą ekspresiją ir tariamais intensyviai, pakeltu tonu šaukiant, eina vienanariai, dvinariai, benariai, nepilnieji ir kitokios sandaros sakiniai. Šaukiamieji sakiniai, kurių apstu kiekvieno tiriamojo leidinio tiesioginėje šnekamojoje kalboje, išreiškia kalbėtojo emocijas, visą sakinio turinį pateikia ypatingai ekspresyviai, specifine šaukiamąja intonacija. Dažnai juose vartojami kreipiniai ((12) *Tu, bjaurus žudike!* / (13) *Tai jūs, runkeliai, išrinkote mums ne tą Prezidentą! Jūs nesuprantat, ką darot!* (“Lietuvos žinios”)), jautukai ((14) *Ouaah, quelle nuit!* (“Libération”)), specifinės leksinės priemonės (*po velnių; runkeliai* ir kt.) didina šaukiamųjų sakinių emocionalumą ir ekspresyvumą.

Tiriant tekstyną pastebėta, kad prancūzų tiesioginės šnekamosios kalbos šaukiamiesiems sakiniamis be minėtos šaukiamosios intonacijos, kitų bruožų, konstatuojamojo arba tvirtinamojo (*phrase assertive*) sakinio žodžių tvarkos, kuri kartais būna panaši net į klausiamojo sakinio žodžių tvarką ((15) *Qu’est-ce que c’est intéressant!*)), būdingi keli, publicistiniame ar kitame stiliuje nepasitaikantys, ypatumai: 1) šaukiamuosiuose sakiniuose *que* dažnai keičiamas žodžių samplaika *ce que: užuot sakius Que c’est beau!*, vartojama (16) *Ce que c’est beau!*; vietoj *Que c’est facile!* – (17) *Ce que c’est facile!* bei kiti panašūs sakiniai: (18) *Regardez, ce qu’elle a l’air!* / (19) *Mais c’est qu’il était méchant!* ir t. t. 2) daugiau, palyginti su publicistinio stiliaus žurnalistų kalba, vartojama neigiamųjų šaukiamųjų sakinių, turinčių specifinių neigimo požymių ((20) *Que de bêtises il a pas dit!* ir pan.). Šiuos požymius aptarsime nagrinėdami neigiamųjų sakinių vartojimą tekstyne.

“Klausiamaisiais sakiniais kalbėtojas kreipiasi į adresatą (adresatus), norėdamas sužinoti ką nors nauja ir patitikrinti turimas žinias. Klausimai duodami ir pačiam sau ką nors apmąstant, svarstant.” (Ambrasas 1996, 578). Jų skiriamasis požymis – ypatinga klausiamoji intonacija. Tokių sakinių yra visame tekstyne. Jų galima aptikti tiriamųjų leidinių žurnalistų kalboje ir ypač daug tiesioginėje šnekamojoje kalboje: (21) *O kaip mes?* / (22) *Na, kurgi ta Dūma?* (“Lietuvos žinios”); (23) *Et on le relaxe, lui?* / (24) *A 76 ans, qu’est-ce qui est important? L’avenir? Qui suis-je? Oū vais-je? Le reste?* / (25) *On est 55 à en être sortis. C’est bien, non?* (“Libération”).

Lietuviškosios tekstyno dalies tiesioginėje kalboje vartojami patikrinamieji (“Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos” terminai, 1996, 578–580), į kuriuos pakanka atsakymo *taip* arba *ne*, ir *papildomieji*, kuriais siekiama gauti naujos, klausime nepasakytos informacijos, tikrieji klausiamieji sakiniai arba kitaip dar vadinami *tikrinamojo* ir *specialiojo* (*konkrečiojo*) klausimo sakiniais (Labutis 2002, 113–116). Daugelis “Lietuvos ryto” ir “Lietuvos žinių” tiesioginės šnekamosios kalbos klausiamųjų sakinių savo sandara panašūs į tiesioginius (konstatuojamuosius) arba net su jais sutampa. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad be ypatingos klausiamosios intonacijos, kuri net viena neretai paverčia tiesioginį sakinį klausiamuoju ((26) *Jau supratai?* / (27) *Šiandien referendumas?* (“Lietuvos rytas”) ir pan.), klausimui reikšti vartojami paprastai sakinio pradžioje einantys

klausiamieji įvardžiai (*kas, kieno, koks, kuris* ir kt.) ar įvardiniai prievoksmiai (*kur, kada, kodėl, kaip* ir kt.), klausiamosios (*ar, argi, negi, nejaugi, bene*) ir abejojamosios dalytės (*gal, galgi*).

Nei tikrinamojo, nei specialiojo klausimo klausiamieji sakiniai atskirai nelaiikytini tekstyno tiesioginės kalbos šnekamojo stiliaus ypatybė. Jų gana daug ir lyginamojoje žurnalisto kalboje. Tačiau kai kurios klausimai reikšti vartojamos priemonės juos priartina prie šnekamojo stiliaus. Tokia priemone iš dalies būtų galima laikyti itin dažnai tiesioginėje kalboje vartojamas klausiamąsias ir abejojamąsias dalytes, kurios kartu su klausiamąja intonacija perteikia stebėjimąsi, nenorą patikėti tuo, kas sakoma ir pan. Jų šnekamąjį pobūdį sakinyje kartais pabrėžia žymėtoji šnekamojo stiliaus leksika: (28) *Po velniū, kagi čia darai?* / (29) *Na, kurgi ta Dūma?* / (30) *Negi taip ir žiūrėsi?* ("Lietuvos žinios") ir pan. Lyginant tekstyno abiejų lietuviškųjų spaudos leidinių tiesioginę šnekamąją ir žurnalisto (cituojamąją) kalbą pastebėta, kad pirmojoje dažniau vartojama tik intonacijos pagalba padarytų klausiamųjų sakinių nei antrojoje: (31) *Šiandien referendumas?* / (32) *Ir aš šalia jų? Nacionalbolševikas?* ("Lietuvos rytas") ir kt. Jie taip pat artimesni šnekamajam stiliui nei informacijos ir komentaro žanrų politinei publicistikai.

Klausiamuoju sakiniu galima ne tik paklausti, bet ir ekspresyviai pateikti teigimą arba neigimą. Tokių **retoriniais klausimais** vadinamų sakinių yra lietuvių ir prancūzų politinės spaudos tiesioginėje kalboje ((33) *Jei ne man, tai kam?* / (34) *O kas jai liko, jeigu ne armija?* ("Lietuvos žinios"); (35) *Quel animal aurait pu songer à faire cela?* / (36) *On vous a sauvé la peau durant la Seconde Guerre mondiale, et maintenant vous voulez nous donner des leçons?* / (37) *T'es folle ou quoi?* ("Libération"); (38) *O kam tada galva?* ("Lietuvos rytas")), kurių dažnas vartojimas didina visos tiesioginės kalbos ekspresyvumą, suteikia ryškų jausminį atspalvį, kuria kitokią nei viso teksto intonaciją. Ekspresyvumas, jausmingumas, gyvumas – šie požymiai nebūdingi politinės informacijos ir komentaro žanrų spaudos kalbai, tad jie labiau sietini su šnekamoju stiliumi.

Prancūzų tiriamųjų leidinių tiesioginėje šnekamojoje kalboje pagal raišką daug rasta **pilnojo (interrogation totale)** ir **dalinio (interrogation partielle)** klausimo sakinių, kuriuos, kaip ir lietuvių kalboje, sieja bendra ypatybė – specifinė kylanti intonacija, be kurios sakinyje nustoja buvęs klausimu. Abi klausiamųjų sakinių grupės gali būti perteiktos trimis būdais: 1) inversija, 2) klausimu *est-ce que* be inversijos, 3) klausiamąja intonacija, nekeičiant tvirtinamojo (konstatuojamojo) sakinio žodžių tvarkos. "Aiškinamojoje dabartinės prancūzų kalbos gramatikoje" (1995, 227) teigiama, kad inversija labiau paplitusi rašytinėje ir šnekamojo stiliaus aukštesniojo tono (registro) kalboje. Tuo tarpu tik intonacijos pagalba padaryti klausiamieji sakiniai yra ypač dažni šnekamojoje (taip pat ir žemojo tono) kalboje, kurioje, kaip rašoma nurodant šaltinyje, šis klausiamojo sakinio sudarymo būdas kone visiškai išstūmė iš vartosenos inversiją.

Šnekamajame stiliuje dažna pagal vartoseną laikytina sustabarėjusi inversija *est-ce que*, nors jos apstu visų funkcinių stilių klausiamuosiuose sakiniuose. Analizuojant "Libération" ir "Le monde" tiesioginę šnekamąją kalbą rasta pavyzdžių, kuriuose nukrypstama nuo prancūzų norminės kalbos sintaksės darbuose minimų klausiamojo sakinio raiškos būdų. Vienu iš jų galėtume laikyti *est-ce que* ir greta kitos inversijos ėjimą tame pačiame sakinyje. Šią ypatybę F. Gadet laiko itin būdinga liaudies šnekamajai kalbai (1992, 80). Su šnekamoju stiliumi sietinas ir kitas tiesioginės kalbos klausiamųjų sakinių bruožas – įvardžio *quoi* vartojimas klausimo pradžioje: (39) *Quoi c'est qu'elle dir?* / (40) *Quoi qu'il y a?* ir kt. Tokioje pozicijoje, kaip teigia F. Gadet, jis nevartojamas norminėje bendrinėje kalboje, taigi ir publicistiniame, moksliniame, administraciniame stiliuose. Tam tikrą šnekiškumą iš dalies rodo klausiamieji sakiniai, kuriuose klausiamasis įvardis ar prievoksmis (*comment, où, quand, pourquoi, combien*) neina kaip įprasta sakinio pradžioje, o nukeliamas į galą ir yra aiškiai pabrėžiamas: (41) *Il arrive quand?* / (42) *Majoritaire nulle part et minoritaire*

partout, ça fait combien? / (iš "Libération" tiesioginės šnekamojo stiliaus kalbos); (43) *Chez vous, c'est qui?* / (44) *T'as dit ça pourquoi?* (iš "Le monde" tiesioginės šnekamojo stiliaus kalbos) ir pan. Toks klausiamąjo sakinio modelis, kaip teigiama anksčiau minėtoje prancūzų kalbos gramatikoje, gana populiarus vidutinio tona šnekamojoje kalboje (*langage courant*, 1995, 231), jų rasta ir tekstyno šnekamojoje, familiarumo požymių turinčioje kalboje, tačiau nepastebėta politinėje tiriamųjų žanrų publicistikoje. Be to, tekstyno tiesioginės šnekamosios kalbos medžiaga rodo, kad klausiamąjį įvardį ar prieveiksmį pabrėžia ne tik jo vieta sakinyje, bet ir specialiai tam vartojami žodžiai *donc*, *et* ir kt., įvairūs šnekiškumo požymių turintys žodžių junginiai, pakartojimai. Šių papildomų elementų pagalba klausiamieji sakiniai tampa ekspresyvesni ir emociingesni: (45) *A quoi ça sert d'être une locomotive, si on n'a pas les wagons derrière?* ("Libération"); (46) *Pourquoi, pourquoi, pourquoi encore?* ("Le monde") ir kt.

Prancūzų ir lietuvių kalbų visi funkciniai, arba komunikacinės paskirties, sakinių tipai gali būti teigiamieji arba neigiamieji. Spontaniškoje šnekamojo stiliaus dialoginėje kalboje klausiamajame sakinyje neretai kartu perteikiama teigimo ir neigimo priešprieša (*eisi ar neisi; sakysi ar nesakysi* ir pan.). Jos dėka eksplicitiškai išreiškiamas leksinis ir sintaksinis kontrastas. Tokiu klausimu, išskyrus retorinius, paprastai ko nors klausiamo pateikdami iš karto dvi atsakymo galimybes: teigiamą ir neigiamą. Pateikiame kelis tiesioginės šnekamosios kalbos pavyzdžius: (47) *O jūs, Lietuvoje, kaip balsavote dėl Nicos? Pritarėte ar atmetėte?* / (48) *Ar mūsų vyriausybė dar valdo ar jau ne?* ("Lietuvos rytas"); (49) *C'est bien, non?* / (50) *C'est la démocratie, non?* ("Libération"). Skirtingai modalumą žymintis leksinis ir sintaksinis kontrastas aptinkamas ne tik klausiamuosiuose sakiniuose. Tiriama specialiojo lyginamojo tekstyno tiesioginės šnekamosios kalbos medžiaga leidžia teigti, jog jis pasitaiko ir kituose funkcinių tipų sakiniuose: (51) *Arme, maison, OK... arme, voiture, non...* ("Libération"). Teigimo ir neigimo kontrasto eksplicitinį reiškimą tame pačiame sakinyje prancūzų lingvistė C. Blanche-Benveniste laiko šnekamosios kalbos ypatybe (2000, 130-131). Šio kontrasto eksplicitinę raišką liudijančių sakinių nemažai rasta lietuvių ir prancūzų nagrinėjamųjų spaudos leidinių tiesioginėje kalboje, kurioje kartu su kitais leksiniais ir stilistiniais bruožais perteikiamas kuris nors vienas iš šnekamojo stiliaus tonų.

Skirstant komunikacinės paskirties sakinius į teigiamuosius ir neigiamuosius, žymėtaisiais laikomi neigiamieji sakiniai, nes jie sudaro priešpriešą teigimui ir turi savitą gramatinę raišką. Jais gali būti konstatuojamieji, skatinamieji, klausiamieji sakiniai. "Sakiniai, kuriuose neiginy sėjamas su gramatiniu centru – tariniu arba jo asmenuojamąja dalimi, laikomi neigiamaisiais" (Ambrazas ir kt. 1996, 581). Lietuvių kalboje svarbiausia neigimo raiškos priemonė yra neigiamoji dalelytė *nė* (*nebė*) arba afiksas *ne-* (*nebe-*): (52) *Zinoma, jis čia nėra šeimnininkas, ne nuo jo viskas priklauso, bet manau, kad idiotų čia nėra.* / (53) *Nežinau, nenurodė jįsai.* / (54) *Kad kito po ranka neturėjau.* / ir pan. (iš "Lietuvos ryto" tiesioginės šnekamosios kalbos imties). Be jų tekstyno tiesioginėje šnekamojoje kalboje ir žurnalisto (cituojančioje) kalboje su neiginiu *ne-* (*nebe-*) šio tipo sakiniuose dar vartojamos ir kitos neigimo raiškos priemonės: dalelytė *nė*, jungtukas *nei...nei*, neigiamieji įvardžiai *nė vienas, joks, niekas, niekieno* ir kt., prieveiksmiai su dėmeniu *nie-* (*niekuomet, niekada, niekaip...*). Tiesioginėje šnekamojoje kalboje aptikta ir tokių sakinių, kuriuose neigimą dar paryškina kai kurie žodžiai ir samplaikos, žodžių junginiai: *nė per nago juodymą, toli gražu, kaip gyvas, tik per plauką, nors pasiusk* ir kt. Neiginio sustiprinamuoju žodžiu kartais eina ir frazeologizmas: (55) *Jis kalba apie nieką, pilsto iš tuščio į kiaurą.* (iš "Lietuvos ryto", tiesioginės šnekamosios kalbos). Peržiūrint lietuviškąją tekstyno dalį tokių pavyzdžių "Lietuvos ryto" ir "Lietuvos žinių" informacijos ir komentaro žanrų politinių straipsnių žurnalisto kalboje nepastebėta.

Tiriant specialiojo lyginamojo tekstyno lietuviškosios dalies tiesioginės kalbos neigiamuosius sakinius pastebėti keli ypatumai, sietini su šnekamuoju stiliumi: 1) gana dažnas, palyginti su informacijos ir komentaro žanrų politinės publicistikos žurnalisto kalba, neigiamųjų sakinių vartojimas, kuriais paprastai reiškiamas kalbėtojo prieštaravimas, 2) gausu neigiamųjų sakinių, kuriuose neigimo reikšmę sustiprina samplaikos ar net frazeologiniai žodžių junginiai, suteikiantys tiesioginei kalbai vaizdingumo, 3) ironiškų neigiamųjų sakinių vartojimas, kuriuose leksiškai neišreikštas neiginy, bet pagal leksikos (neretai familiariosios, vulgariosios) parinkimą ir prasmę jį laikytini neigiamaisiais.

Prancūzų kalbos sakiniuose neigimas dažniausiai reiškiamas dviem neiginio elementais *ne... pas / plus / rien / jamais / personne / aucun*, kuriuos gali pabrėžti jungtukas *ni, ni... ni*, dalelytė *non* (*adverbe de négation*) ir kt.: (56) *Mon train ne roule pas, mon téléphone ne marche pas, c'est absolument terrifiant!* (iš "Le monde" tiesioginės šnekamojo stiliaus kalbos). Nagrinėjant tiriamųjų leidinių informacijos ir komentaro žanrų politinių tekstų tiesioginę šnekamojo stiliaus kalbą, pastebėtas gana dažnas neigiamųjų sakinių, turinčių specifinių neigimo raiškos požymių vartojimas, ypač *vox populi* šnekoje: (57) *Je m'en tape! C'est pas Khodorkovski qui me paie!* / (58) *Mais c'est pas croyable, ce bazar!* / (59) *Croyez-moi, Monsieur, après tout ça, les Irakiens ne craignent plus rien, même pas la mort.* ("Le monde"). Šių pavyzdžių specifiniu neigimo bruožu galima laikyti praleistą pirmąją neiginio dalį *ne* ir paliktą tik antrąją, postpozicinę veiksmažodžio atžvilgiu *pas*, kurios vietoje kituose neigiamuosiuose tiesioginės kalbos sakiniuose vartojama *jamais / plus* ar kt. Ši ypatybė, anot F. Gadet (1992, 78), yra familiariosios liaudies šnekamosios prancūzų kalbos požymis. Vienos antrosios neigimo dalies vartojimą neigiamuosiuose sakiniuose ši lingvistė sieja su šiuolaikinėje šnekamojoje prancūzų kalboje smarkiai plintančia sufiksacija (*logique suffixale*) ir tendencija praleisti tai, kas yra tarp veiksnio ir tarinio (1992, 78).

Tekstyno tiesioginės šnekamosios kalbos pavyzdžiai rodo, kad neigiamuosiuose sakiniuose antroji neiginio dalis *pas*, be pirmosios dalies *ne*, vartojama kur kas dažniau negu *jamais, plus, rien* ar kt.: (60) *Alors, la ligne qui passe par Boissise-le-Roi, faut pas trop y compter.* / (61) *Y a pas de train avant 10 heures. Je pourrai pas être là avant... genre midi.* / (62) *Forcément, y a pas de conducteur.* ("Libération"). Be to, rasta neigiamųjų sakinių, kuriuose neiginio antroji dalis *pas* eina kartu su kitomis antrosiomis neigimo dalimis: (63) *Il a pas obtenu aucun résultat.* / (64) *Ayant pas rien reçu...* / (65) *On s'étonne de plus rien.* ("Libération") Remiantis konkrečiu šnekos kontekstu galima tvirtinti, kad toks dvigubas neigimas neturi teigimo požymių, priešingai nei kituose bendrinės norminės prancūzų kalbos stiliuose (moksliniame, publicistiniame ir t.t.). Tačiau pasitaiko sakinių, kuriuose dvigubas neigimas pagal kontekstą reiškia teigimą: (66) *J'ai pas rien fait.* ir pan. Šnekamajame familiariajame stiliuje esant dvigubam neigimui, sakinio teigiama ar neigiama prasmė priklauso nuo konkrečios šnekos situacijos ir konteksto.

Straipsnyje aptarti lietuvių ir prancūzų informacijos ir komentaro žanrų politinės spaudos tiesioginės kalbos funkcinių sakinių tipų raiškos ypatumai sietini su šnekamuoju stiliumi. Šį teiginį paremia ir straipsnio autorės atlikta specialiojo lyginamojo tekstyno leksinė tiesioginės šnekamojo stiliaus kalbos analizė (Leonavičienė 2004, 155-166) bei aptartųjų tiriamųjų imčių funkcinių sakinių tipų kiekybinis pasiskirstymas. Atlikus sakinių kompiuterinę statistinę analizę pagal grafinį sakinio pabaigos žymėjimą (klaustuku, šauktuku, tašku), nustatyta, kad tiesioginėje šnekamojo stiliaus kalboje nemažai vartojama klausiamųjų ("Libération" – 7,68%, "Le monde" – 8,84%, "Lietuvos ryto" – 11,01%, "Lietuvos žinių" – 11,14%), šaukiamųjų ("Libération" – 6,41%, "Le monde" – 12,48%, "Lietuvos ryto" – 2,41%, "Lietuvos žinių" – 3,01%) sakinių, tuo tarpu aplinkiniame publicistinio stiliaus tekste jų yra gerokai mažiau (klausiamųjų: "Libération" – 1,58%, "Le

monde" – 2,54%, "Lietuvos ryto" – 0,33%, "Lietuvos žinių" – 0,07%; šaukiamųjų: "Libération" – 0,12%, "Le monde" – 0,03%, "Lietuvos ryto" – 0%, "Lietuvos žinių" – 0%). Šie sakinių pasiskirstymo duomenys rodo tiesioginės šnekamojo stiliaus ir publicistinio stiliaus sakinių intonacijos skirtumus. Dažna klausiamoji, šaukiamoji tiesioginės kalbos sakinių intonacija, teikianti veržlumo, dinamiškumo, kuria intonacinį kontrastą aplinkinio teksto atžvilgiu.

3. Išvados

Sintaksiškai ištyrus specialiojo lyginamojo teksto keturių spaudos leidinių ("Lietuvos ryto", "Lietuvos žinių", "Libération", "Le monde") tiriamąsias imtis, galima daryti tokias išvadas:

1. Tiesioginės šnekamojo stiliaus kalbos liepiamųjų, šaukiamųjų, klausiamųjų, neigiamųjų sakinių kokybiniai ypatumai, nebūdingi publicistinio stiliaus tokiems pat sakiniams, išreiškia tiesioginės šnekamojo stiliaus ir aplinkinio publicistinio stiliaus sintaksinį kontrastą. Jį pabrėžia ir kiekybiškai dažnas klausiamųjų, šaukiamųjų sakinių vartojimas tiesioginėje šnekamojoje kalboje, jų ėjimas pagreičiui, lemiantis minimų dviejų funkcinių stilių intonacinį kontrastą.

2. Įvedus į informacijos ir komentaro žanrų politinę spaudą tipografiškai žymėtąją heterogeninę formą – tiesioginę šnekamojo stiliaus kalbą, tekste perteikiama publicistinio ir šnekamojo funkcinių stilių sandūra, kuri iš esmės išreiškia rašytinės ir šnekamosios kalbos opozicijos neutralizavimą tekste ir leidžia sukurti universaliosios informacinės terpės kalbą, suprantamą ir priimtina didesniai skaitytojų būriui.

3. Publicistinio ir šnekamojo funkcinių stilių sandūra tekstuose rodo viešumo ir privatumo susiejimą išvien masinės informacijos priemonių kalboje ir perteikia dabartinės lietuvių ir prancūzų politinės spaudos tekstų bendrą bruožą – konversacionalizmą (išsamiau – Leonavičienė 2004, 149-166). Be to, vieno iš funkcinių sakinių tipų – neigiamųjų sakinių itin gausus vartojimas tiriamojame tiesioginėje kalboje išreiškia ir kitą politinės spaudos kalbos tendenciją – polemiskumą.

4. Iš visų tiriamųjų leidinių tiesioginės šnekamojo stiliaus kalbos daugiau vartojama prancūzų dienraščiuose, daugiausia jos yra "Libération" politiniuose straipsniuose (7,35%, tuo tarpu "Le monde" – 4,6%). Kadangi kiekybiniai rodikliai susiję su kokybinėmis sintaksinėmis funkcinių stilių raiškos ypatybėmis, tai daugiau ir įvairesnių funkcinių sakinių tipų raiškos atvejų, būdingų šnekamajam stiliui, rasta "Libération" informacijos ir komentaro žanrų politinėje spaudoje. Tai rodo laisvesnį šio leidinio pobūdį, lankstesnį funkcinių stilių derinimą, leidžiantį kurti tekste polemiką, intriguoti skaitytoją, įvedus tipografiškai žymėtąją heterogeninę formą – šnekamojo stiliaus (neretai žemojo tono) tiesioginę kalbą.

5. Specialiojo lyginamojo teksto lietuviškosios dalies analizė rodo, kad "Lietuvos ryto" politinė spauda yra polemiskesnė ir labiau konversacionalizuota nei "Lietuvos žinių". Šią tiesioginės šnekamojo stiliaus funkcinių sakinių tipų raiškos, vartojimo dažnio tyrimo išvadą paremia ir gauti statistiniai duomenys (pirmajame leidinyje tiesioginė šnekamojo stiliaus kalba sudaro 3,6%, antrajame – tik 1,78%).

LITERATŪRA

- Ambrasas V. et al. 1996. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius.
Bakhtine M. 1978. *Esthétique et théorie du roman*. Paris.
Balkevičius J. 1963. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius.
Blanche-Benveniste C. 2000. *Approches de la langue parlée en français*. Paris.
Foucault M. 1998. *Diskurso tvarka*. Vilnius.

- Fromilhague C., Sancier-Chateau A. 1996. *Introduction à l'analyse stylistique*. Paris.
- Gadet F. 1992. *Le français populaire*. Paris.
- Grammaire expliquée du français contemporain*. 1995. Toronto.
- Labutis V. 2002. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius.
- Leonavičienė A. 2003. Citavimas lietuvių ir prancūzų politinėje spaudoje. *Kalbotyra*, 53(3), 46-54.
- Leonavičienė A. 2004. Viešumo ir privatumo sankirtos (Tiesioginė kalba politinėje spaudoje). *Darbai ir dienos*, 38, 149-166.
- Liberienė S.M. Le discours rapporté dans la presse lituanienne et française. *Kalbotyra*, 53(3), 55-63.
- Maingueneau D. 1994. *Syntaxe du français*. Paris.
- Župerka K. 2001. *Stilistika*. Šiauliai.
- Župerka K. 1983. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius.

HÉTÉROGÉNÉITÉ DES TEXTES DE LA PRESSE ET LA MANIFESTATION DE L'OPPOSITION STYLISTIQUE

Aurelija Leonavičienė

Résumé

Les textes de la presse d'aujourd'hui ne sont plus homogènes. L'hétérogénéité des textes se manifeste par la présence de plusieurs voix: l'abondance de citations, des discours rapportés etc. Une forme typographiquement marquée de l'hétérogénéité montrée – le discours direct qui fait l'objet de notre analyse, est étudié dans le corpus comparable spécialisé d'une taille d'un million d'occurrences, constitué d'articles de la presse politique française ("Le monde", "Libération") et lituanienne ("Lietuvos rytas", "Lietuvos žinios") qui datent de 2001-2004. Ce corpus ne contient ni interviews, ni débats, ni entretiens. Il est constitué d'articles politiques de la presse écrite du genre *information* et du *commentaire*. Dans cet article nous avons pour but de décrire la neutralisation de l'opposition stylistique (entre le style journalistique et le style parlé) qui se manifeste par la présence du discours direct du style parlé (parfois du code familial) dans la presse politique française et lituanienne. Dans ce but, nous analysons les particularités de l'expression de quatre modalités (ou types) de phrases du discours direct ainsi que la fréquence des phrases interrogatives, exclamatives etc., qui montrent la manifestation du style parlé dans le style journalistique et par conséquent, certaines tendances de la presse politique lituanienne et française.

Įteikta 2005 m. balandžio mėn. 13 d.